

1. Росія за час повномасштабної війни випустила по Україні понад 7,5 тисяч ракет – Повітряні сили. (31.12.2023). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3807278-rosia-za-cas-povnomasstabnoi-vijni-vipustila-po-ukraini-ponad-75-tisac-raket-povitrani-sili.html>
2. Бондарев Т., Наконечний В. Стягнення збитків з росії щодо війни в Україні – на західному фронті без змін? (15.03.2023). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/styagnennya-zbitkiv-z-rosiyi-shchodo-vijni-v-ukraini-na-zahidnomu-fronti-bez-zmin.html>
3. У Мін'юсті закликають збирати якнайбільше доказів для Реєстру збитків. (22.12.2023). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3803384-u-minusti-zaklikaut-zbirati-aknajbilse-dokaziv-dla-reestru-zbitkiv.html>
4. Лозова С. М., Куча М. С., Вдовиченко О. Л. Деякі особливості виявлення та фіксації слідів вибуху від реактивної та ракетної зброї. *Актуальні питання судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та повоєнний період* : матеріали Всеукр. науково-практ. конф. (Одеса-Львів, 28.09.2022 р.) : відп. ред. Д. Кішко, Р. Заяць. Львів : Растр-7, 2022. 214 с. С. 95–97.
5. Ідентифікація ракетної та реактивної зброї Російської Федерації : посібник / Дніпропетровський НДЕКЦ МВС ; ДП «КБ «Південне» ім. М. К. Янгеля» ; уклад.: В.М. Коротаєв, Р.С. Кірін, М.М. Кушнір, А.С. Клочков, О.В. Овчаров, О.С. Жуган ; за заг. ред. С.Г. Кримчука. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2022. 144 с.
6. Kirin R., Korotayev V., Hryshchak S. Theoretical and applied Problems of Identification of Missile and Rocket Weapons of the Aggressor-Country. *Slovak international scientific journal*. 2023. № 72. S. 88–95. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8017178>
7. Яковлева С. Відшкодування шкоди, заподіяної війною: можливості українського правосуддя. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidshkoduvannya-shkodi-zapodiyanoyi-viynuozumozhivosti-ukrayinskogo-pravosuddya.html>

УДК 340.64:577.212

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/610-612

Ігор ПИРІГ

професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У зв'язку з війною, розв'язаною російською федерацією проти нашої країни, значно зросла кількість жертв не тільки серед військових, а й серед цивільного населення. Постійні обстріли, бомбардування населених пунктів, застосування армією росії заборонених методів та засобів війни призводить до масових вбивств людей у спосіб, що іноді не дозволяє ідентифікацію тіл загиблих звичайними методами. З іншого боку, практика правоохоронних органів свідчить про не зменшення кількості кримінальних правопорушень насильницької та корисливо-насильницької спрямованості, після вчинення яких одними з основних, що залишаються на місці події, є сліди біологічного походження. Тому дослідження таких слідів, засноване на аналізі молекули ДНК, набуває на сьогодні важливого значення.

Молекулярно-генетичні дослідження у кримінально-процесуальному значенні проводяться у межах позаекспертних досліджень та судової експертизи. Під молекулярно-генетичною експертизою розуміють дослідження на основі спеціальних знань в галузі молекулярної генетики методами ДНК-аналізу об'єктів (слідів, зразків) біологічного походження (кров, слина, сперма, сперма та ін.) з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1, с. 72]. Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень об'єктами молекулярно-генетичної експертизи є «біологічні сліди людини та тварин, біологічний матеріал живих осіб та трупів, які містять клітини з ядрами: кров, сперма, букальний епітелій, слина, піднігтьовий вміст, кістки і зуби, волосся з цибулиною, личинки комах, пупарії, цитологічні препарати» [2]. Експертні дослідження мають той самий об'єкт дослідження, але відрізняються методами та засобами дослідження та сферою застосування. Результати досліджень можуть

застосовуватись як у кримінальному провадженні, так і під час розгляду цивільних, адміністративних справ, у побутових відносинах під час визначення спірного батьківства тощо.

Місце молекулярно-генетичної експертизи в системі судових експертиз досі не визначено. Державними науково-дослідними установами Міністерства юстиції України та МВС України такі експертизи проводяться у межах експертної спеціальності 9.5 «Молекулярно-генетичні дослідження» та розглядається як різновид біологічної експертизи. В експертних підрозділах Міністерства охорони здоров'я цю експертизу розглядають як складову імунологічних досліджень. Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень передбачено такі завдання, що вирішуються цією експертизою: «Встановлення належності біоматеріалу (крові, слини, сперми, волосся, органів, тканин та окремих частин тіла) конкретній особі або виключення такої належності; ідентифікація особи; встановлення статевої належності біологічних слідів і об'єктів; встановлення спорідненості (родинних зв'язків); визначення ДНК-геному тварин та їх породний генотиповий склад» [2]. З означених завдань, зважаючи на проблеми сьогоднішнього основного є встановлення осіб невідомих трупів внаслідок воєнних дій та ідентифікація злочинців, які вчиняють тяжкі насильницькі та корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення.

Об'єктивність та повнота молекулярно-генетичних, як і будь-яких ідентифікаційних досліджень залежить від якості вилучених об'єктів та зразків для порівняльного дослідження. Перш за все, це якість відібрання матеріалу для дослідження. На сьогодні вже існує достатня кількість методичної та наукової літератури, що містить рекомендації з вилучення слідової інформації при розслідуванні кримінальних правопорушень взагалі та вчинених в умовах воєнного стану зокрема [3; 4]. На жаль, спеціалісти-криміналісти при огляді трупів та місця події іноді ігнорують вказані рекомендації, зокрема щодо стерильності у вилучення біологічного матеріалу.

Певні проблеми виникають під час вилучення мікрослідів біологічного походження на місці події. Вони можуть бути виявлені на транспортних засобах при наїздах на пішоходів, на знаряддях вчинення кримінальних правопорушень, зокрема знаряддях вбивства або нанесення тілесних ушкоджень, предметах обстановки місця події, одязі потерпілого чи злочинця, в піднігтьовому вмісті трупа тощо. Слід пам'ятати, що чинниками, які можуть пошкодити ДНК є застосування ультрафіолету, хімічних речовин (спирт, кислоти, перекис водню тощо), рентгенівське випромінювання, бактерії. Типовими помилками у вилученні біологічних слідів є недотримання правил чистоти та стерильності під час обрання та застосування знарядь вилучення слідів (ватних паличок, тампонів, пробірок, металевих інструментів тощо), гумових рукавичок, бахіл тощо, що призводить до контамінації слідів (забруднення власною ДНК), вилучення фонових, не пов'язаних з подією злочину слідів.

Під час ідентифікації останків померлих також спостерігаються окремі проблеми з вилученням біологічного матеріалу. Практика розслідування воєнних злочинів свідчить, що трушний матеріал у більшості випадків для проведення експертизи надають чотирьох умовних категорій: а) останки українських військовослужбовців і цивільних українців, а також солдатів армії країни-агресора, вилучені з поля бою або місця загибелі протягом годин або перших кількох діб після загибелі і збережені у замороженому або глибоко охолодженому стані; б) останки вбитих окупантами осіб, ексгумовані з індивідуальних або братських могил на звільнених від ворога територіях із відомими ознаками аеробного або анаеробного розкладу; в) останки українських військовослужбовців, які залишилися на захопленій ворогом території або загинули в російському полоні і передані Україні переважно завдяки зусиллям міжнародних гуманітарних організацій; г) останки військовослужбовців і цивільних осіб, які зазнали різного ступеня термічного впливу внаслідок вогневого ураження – згоріли в автотранспорті або в бойових броньованих машинах, загинули під час пожежі у власних будинках або громадських будівлях тощо [5, с. 19–20]. На думку експертів-практиків, проблем не викликає лише перша категорія останків. Вилучення біологічного матеріалу в інших випадках може викликати певні проблеми, що залежать у кожному випадку від умов зберігання останків.

Потрібно також враховувати, що з трупа, який має гнилісні зміни, доцільно вилучати найменш змінені тканини, насамперед, фрагменти плоских: ребро, таз, грудина і трубчастих кісток: плечова, стегнова тощо. Також треба пам'ятати, що дія хімічних речовин та високої температури (при спаленні, виварюванні кісток) негативно впливають на виокремлення та подальше дослідження ДНК. Вилучення біологічного матеріалу для дослідження повинен

проводити спеціаліст, яким може бути: судово-медичний експерт під час розтину у морзі, спеціаліст-криміналіст на місці події, оператор автоматичного ДНК-ідентифікатора або інший спеціаліст з біології або молекулярної генетики.

Відбір зразків для порівняльного дослідження проводиться в облаштованому для таких процедур кабінеті, що повинен відповідати певним вимогам. При відібранні зразків крові, її частину потрібно розмістити на стерильній лабораторній марлевій серветці та висушити при кімнатній температурі, після чого запакувати в паперові пакети та позначити маркувальними позначками. До зразків крові, у разі їх дослідження в рідкому стані, доцільно одразу додавати спеціальні стабілізатори або використовувати спеціальні пробірки з внесеним в них стабілізатором. Зберігати такі зразки до початку дослідження потрібно в холодильнику при температурі +4°C не більше 2–3 діб. Зразок букального епітелію для дослідження відбирається шляхом потирання внутрішньої слизової оболонки щоки спеціальними паличками або, за їх відсутності, використовувати ватні палички, які теж одразу висушуються [6, с. 49].

Молекулярно-генетична експертиза на сьогодні проводиться в Експертній службі МВС України у десяти повнопрофільних лабораторіях. Зважаючи на значну кількість молекулярно-генетичних досліджень, стаціонарні лабораторії експертних установ на сьогодні не у змозі в повному обсязі забезпечити їх проведення. Всі обласні НДЕКЦ також проводять експертні дослідження з використанням автоматизованих приладів ДНК-аналізу. На сьогодні в Україні наявні дві модифікації таких приладів. Позитивних результатів було досягнуто під час досліджень на пристрої «ANDE Rapid DNA», що призначений для створення протягом 100 хвилин ДНК-ідентифікатора для ідентифікації людини. Пристрій оснащений двома модифікаціями картриджів, що дозволяють одночасно досліджувати п'ять об'єктів у разі аналізу букального епітелію та чотири об'єкта зі слідами біологічного матеріалу. Інший прилад – Applied Biosystems «RapidHIT ID» є також повністю автоматизованим генетичним аналізатором. Система об'єднує підготовку зразків та капілярний електрофорез для створення профілів ДНК, що поєднуються у програмним забезпеченні RapidLINK для перегляду та аналізу або прямого завантаження в обрану базу даних. Пристрій проводить аналіз у реальному часі та дозволяє обробляти одну пробу.

Іншою є проблема, на яку ми звертали увагу раніше, що полягає у формуванні бази даних ДНК профілів. Однією з переваг обліку генетичних ознак людини є можливість ідентифікації особи навіть при отриманні невеликої кількості біологічного матеріалу, за умови дотримання вимог до збирання та дослідження біологічного матеріалу. Аналізом практики використання генетичних обліків встановлено, що вони допомагають не тільки у викритті правопорушників, а й у відсіюванні осіб, які не причетні до вчинення злочинного діяння. Кожний пристрій швидкого ДНК-аналізу має власну базу даних. Поряд з цим в Україні функціонує Центральний облік генетичних ознак людини (ЦОГОЛ), до якого вносяться дані ДНК-профілів, отриманих після проведення досліджень у стаціонарних лабораторіях експертних установ. Поєднання цих баз даних, на наш погляд, буде значно сприяти встановленню та ідентифікації осіб та трупів у межах розслідування воєнних злочинів [7, с. 40].

1. Степанюк Р. Л., Перлін, С. І. Кікінчук В. В. Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості : навч. посіб. Харків : ФОП Панов А. М., 2019. 144 с.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

3. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

4. Моргунов О. А., Музичук О. М., Романюк В. В. Пам'ятка для курсантів закладів вищої освіти МВС України з документування злочинів, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України : практ. посіб. / упоряд.: В. О. Невядовський ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 44 с.

5. Костіков І. Ю., Марійко В. В., Щербаківа Ю. В., Мартиненко С. В., Сірвіля А. І., Сандалович Б. О., Аббасов Р. Г. Використання досягнень науки і техніки в експертній діяльності. Криміналістичний вісник. 2023. № 1 (39). С. 10–28.

6. Атаманчук В. М., Волошин О. Г. Ідентифікація невідомих трупів методом ДНК-аналізу з метою отримання інформації про особу. Актуальні питання криміналістики. 2019. С. 47–51.

7. Пиріг І. В. Удосконалення окремих видів криміналістичних обліків. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. науково-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 39–41.